

Opinia Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego „Wkład przedsiębiorstw gospodarki społecznej w bardziej spójną i demokratyczną Europę”

(opinia rozpoznawcza na wniosek prezydencji rumuńskiej)

(2019/C 240/05)

Sprawozdawca: **Alain COHEUR**

Wniosek o konsultację	Pismo z 20.9.2018
Podstawa prawna	Art. 304 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej
Sekcja odpowiedzialna	Sekcja Jednolitego Rynku, Produkcji i Konsumpcji
Data przyjęcia przez sekcję	2.4.2019
Data przyjęcia na sesji plenarnej	15.5.2019
Sesja plenarna nr	543
Wynik głosowania (za/przeciw/wstrzymało się)	118/1/1

1. Wnioski i zalecenia

1.1. Przedsiębiorstwa gospodarki społecznej oferują – dzięki zróżnicowaniu swych sektorów działalności – wielorakie rozwiązania umożliwiające przechodzenie w kierunku społeczeństwa bardziej spójnego i dbającego o interes ogólny. Gospodarka społeczna jest główną siłą napędową rozwoju gospodarczego i społecznego w Europie. Obejmuje ona 2,8 mln przedsiębiorstw, które tworzą w sumie 13,6 mln miejsc pracy, i stanowi 8 % PKB UE. Przedsiębiorstwa gospodarki społecznej odgrywają kluczową rolę w tworzeniu i utrzymywaniu wysokiej jakości miejsc pracy, w pomyślnym wdrażaniu europejskiego filaru praw socjalnych oraz programu działań na rzecz zrównoważonego rozwoju do roku 2030.

1.2. Obecna sytuacja gospodarki społecznej w Europie jest nierówna. W niektórych państwach członkowskich tendencja historyczna i nowe kierunki polityki krajowej pomagają w rozwoju tego sektora, a tymczasem w innych pozostaje on w tyle. Tego rodzaju sytuacja, do której dochodzi brak wystarczających środków finansowych, utrudnia gospodarce społecznej wnoszenie wkładu we wzrost gospodarczy i w przywracanie dynamiki przedsiębiorstwom, łagodzenie napięć społecznych generowanych przez coraz większe nierówności i ubóstwo, ograniczanie bezrobocia w niektórych regionach i w walce coraz gorszymi warunkami zatrudnienia. Zjawiska te prowadzą do wzmocnienia populizmu.

1.3. EKES apeluje, by państwa członkowskie i Komisja Europejska (KE) uznały wkład przedsiębiorstw gospodarki społecznej w rozwój aktywnego obywatelstwa i wspólnego dobra, promowania europejskiego modelu społecznego i kształtowania europejskiej tożsamości. By uznanie to nabrało pełnego sensu, musi towarzyszyć mu przydzielenie odpowiednich zasobów, jak również zachęta do rozpowszechniania innowacji i wiedzy oraz promowania ich wykorzystywania.

1.4. EKES stwierdza, że modeli przedsiębiorstw gospodarki społecznej niemal nie uwzględnia się w programach nauczania oraz w instrumentach tworzenia i rozwoju przedsiębiorstw. Kwestię szkolenia i edukacji na temat gospodarki społecznej należy uwzględnić w programach systemów kształcenia jako prawdziwą drogę do nabycia wiedzy i ducha przedsiębiorczości. W związku z tym należałoby wspierać dostęp przedsiębiorstw gospodarki społecznej do programu Erasmus+.

1.5. EKES przypomina, że konieczne jest promowanie tego rodzaju przedsiębiorstw za pomocą ambitnej i przekrojowej polityki publicznej, a także za pośrednictwem europejskiego planu działania na rzecz gospodarki społecznej.

1.6. Zgodnie ze swoimi wcześniejszymi opiniami EKES wzywa instytucje UE i państwa członkowskie do zapewnienia innowacjom społecznym konkretnego wsparcia, w tym uznania oraz poparcia politycznego dla przedsiębiorstw gospodarki społecznej i społeczeństwa obywatelskiego, jako kluczowych zainteresowanych stron w społeczeństwie zapewniającym sprzyjające otoczenie.

1.7. Komitet zwraca się do KE o wyjaśnienie pojęcia gospodarki społecznej na podstawie specyfiki jej różnych obecnych form.

1.8. Komitet przypomina Komisji Europejskiej, państwom członkowskim i Eurostatowi o konieczności realizacji propozycji zawartych w wytycznych na temat rachunków satelitarnych w celu stworzenia rejestru statystycznego przedsiębiorstw gospodarki społecznej.

1.9. EKES przypomina o potrzebie prowadzenia dalszych badań w celu zrozumienia zakresu, w jakim przedsiębiorstwa gospodarki społecznej przyczyniają się do wzmocnienia spójności społecznej i demokracji i do ożywienia gospodarki. Tego rodzaju podejście pozwoliłoby na zmniejszenie rozbieżności między nowymi państwami członkowskimi a pozostałą częścią Unii.

2. Uwagi ogólne

2.1. Przedsiębiorstwa gospodarki społecznej charakteryzują się tym, że służą interesowi ogólnemu lub konkretnej społeczności i nie dążą do maksymalizacji zysku. Ich cel ma wyraźny charakter społeczny – jest nim poprawa indywidualnego i zbiorowego dobrostanu przez zmniejszenie nierówności i wzmocnienie spójności społecznej. Należy również przyczynić się do rozwoju wysokiej jakości miejsc pracy w przedsiębiorstwach odpowiedzialnych społecznie.

2.2. Gospodarka społeczna jest formą organizacji działalności człowieka, której fundamentami są własność zbiorowa, solidarność i demokracja uczestnicząca, opierająca się na skuteczności ekonomicznej jej zasobów i zapewniająca produkcję, dystrybucję, wymianę oraz konsumpcję towarów i usług. Przyczynia się ona do ekspresji aktywnego obywatelstwa oraz uczestniczy w budowaniu indywidualnego i zbiorowego dobrobytu. Swoim działaniem obejmuje ona wszystkie dziedziny: gospodarkę, społeczeństwo i środowisko.

2.3. Należy odnotować, że wiele czynników stopniowo osłabia takie fundamenty naszych społeczeństw, jak demokracja i spójność społeczną. Problemem jest ograniczanie wydatków publicznych i oferowanych przez nie siatek bezpieczeństwa socjalnego, logika zysków i rentowności w perspektywie krótkoterminowej, do których dążą rynki finansowe i spekulacyjne, rosnący populizm i pogłębiające się nierówności.

2.4. Unia, chcąc sprostać tym zmianom społecznym oraz rosnącej niepewności, a zarazem utrzymać ambitne cele rozwoju gospodarczego, powinna przyczynić się do budowania społeczeństw demokratycznych, opartych na spójności i realizujących cele postępu gospodarczego i społecznego, walki z dyskryminacją i wszelkimi formami wykluczenia społecznego. Unia może zrealizować swe zamierzenia, jednocześnie broniąc swoich wspólnych wartości, poprzez ambitne wdrożenie europejskiego filaru praw socjalnych i osiągnięcie celów zrównoważonego rozwoju.

3. Spójność społeczna i społeczeństwo obywatelskie

3.1. Według definicji Rady Europy spójność społeczna oznacza zdolność społeczeństwa do zapewnienia dobrobytu wszystkich jego członków, przy jednoczesnym zmniejszaniu nierówności i unikaniu marginalizacji. Natomiast zdaniem Komisji Europejskiej zadaniem polityki spójności gospodarczej, społecznej i terytorialnej jest zmniejszenie różnic pod względem zamożności i rozwoju między regionami Unii. Zagrożenia dla spójności społecznej powodują wzrost frustracji oraz nadmierne przywiązanie do tożsamości, które stanowi pożywkę dla teorii antydemokratycznych. Demokracja i spójność społeczna oraz swobodna i niezależna organizacja społeczeństwa obywatelskiego są budulcem projektu integracji europejskiej, nawet jeśli obecnie mogą być przedmiotem debaty. Gospodarka społeczna, poprzez jej zadania o charakterze społecznym lub mające konsekwencje społeczne, w praktyce umożliwia osiągnięcie celów spójności i rozwoju, a jednocześnie propaguje model demokratyczny.

3.2. Ze względów historycznych i sytuacyjnych istnieją bardzo różne definicje społeczeństwa obywatelskiego i może ono przybierać różne formy w zależności od państwa członkowskiego. Jego realizacja zależy od tradycji kulturowych i politycznych. Niektóre z jego organizacji (związki zawodowe, ugrupowania, organizacje charytatywne itp.) mają trwały charakter, inne pojawiają się z upływem czasu. Przedsiębiorstwa gospodarki społecznej jako formę gospodarki opartej na kapitale ludzkim, a nie finansowym, można uznać za element składowy społeczeństwa obywatelskiego.

3.3. Społeczeństwo obywatelskie stanowi w pewnym sensie inkubator rozwoju przedsiębiorstw gospodarki społecznej, a co za tym idzie siłę napędową spójności. Poprzez tworzenie przedsiębiorstw gospodarki społecznej społeczeństwo obywatelskie może zapewnić niektórym mniejszościom prawo do bycia wysłuchanymi lub umożliwić rozwój mało opłacalnej działalności, która raczej nie zostałaby wzięta pod uwagę przez przedsiębiorstwa o bardziej tradycyjnym charakterze. W przypadku ruchów o charakterze ksenofobicznym lub osłabienia demokracji przedsiębiorstwa gospodarki społecznej mogą przyczynić się do wzmocnienia demokracji i spójności (art. 2 Traktatu), przykładowo w kwestii integracji migrantów ⁽¹⁾.

3.4. W dziedzinie edukacji, w szkolnych i uniwersyteckich programach nauczania najczęściej pomija się gospodarkę społeczną, jak również jej wkład i wartość dodaną dla naszych społeczeństw. Podobne zjawisko obserwuje się w sferze tworzenia przedsiębiorstw. Zarówno państwa członkowskie, jak i instytucje unijne powinny więc stworzyć możliwości kształcenia w dziedzinie gospodarki społecznej, nie w celu jej narzucenia, lecz aby udostępnić obywatelom narzędzia, dzięki którym będą mogli ją poznać.

4. Gospodarka społeczna: model gospodarczy, który realizuje się w inny sposób

4.1. Przedsiębiorstwa gospodarki społecznej, które wywodzą się od organizacji obywatelskich mających na celu spełnienie gospodarczych, społecznych, a także kulturowych potrzeb obywateli wobec zmian w społeczeństwie, były najpierw definiowane poprzez ich status prawny, podstawowe umowy wiążące działające strony poprzez swobodne ustalanie wewnętrznych reguł ich funkcjonowania. W ten sposób powstawały towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych, spółdzielnie oraz stowarzyszenia, do których dołączyły fundacje. Obecnie te instrumenty prawne nadal są najczęściej wykorzystywane do tworzenia przedsiębiorstw w ramach gospodarki społecznej ⁽²⁾.

⁽¹⁾ Dz.U. C 283 z 10.8.2018, s. 1.

⁽²⁾ Badanie EKES-u z 2017 r. na temat „Najnowszych zmian w gospodarce społecznej w Unii Europejskiej”.

4.2. Wraz z rozwojem społeczeństw zaczęły powstawać innego rodzaju struktury: przedsiębiorstwa integrujące poprzez pracę (ang. Work Integration Social Enterprises, WISE) działające w sektorze integracji społeczno-zawodowej i na rzecz osób z niepełnosprawnościami, bądź stowarzyszenia o celu społecznym aktywne w dziedzinie odzysku i recyklingu, opieki, ochrony środowiska itp.

4.3. W tekstach o różnym charakterze (inicjatywa, rozporządzenie⁽³⁾) KE dała impuls do wspierania rozwoju przedsiębiorstw społecznych, które są przede wszystkim przedsiębiorstwami objętymi zakresem gospodarki społecznej. Toczy się obecnie dyskusja na temat rzeczywistej integracji przedsiębiorczości społecznej, definiowanej na różne sposoby.

4.4. EKES od dawna apelował o opracowanie planu działania dla przedsiębiorstw gospodarki społecznej, aby zapewnić im warunki do rozwoju i wzrostu oraz uwolnić pełny potencjał tego sektora w Europie. Zdaniem EKES-u przedsiębiorstwa te są częścią normalnej gospodarki i nie są sprzeczne z innymi modelami biznesowymi. Jednak większość obecnych programów w zakresie wspierania, rozwoju i uruchamiania firm często nie stanowi wsparcia dla przedsiębiorstw gospodarki społecznej, a inne niezbędne ku temu warunki, takie jak instrumenty prawne i finansowe, również nie służą im pomocą – głównie dlatego, że są zaprojektowane dla standardowego, bardziej tradycyjnego modelu i logiki przedsiębiorstwa. Przedsiębiorstwa gospodarki społecznej muszą być także w pełni uznane i włączone w dialog społeczny.

5. Wkład współpracy i gospodarki społecznej w cele spójności społecznej i demokracji

5.1. Demokracja leży w centrum definicji gospodarki społecznej i dynamiki działań jej przedsiębiorstw. Demokracja „wewnętrzna” opiera się na zasadzie „jedna osoba – jeden głos” w organach decyzyjnych i udziale różnych kategorii podmiotów w zarządzaniu przedsiębiorstwem, takich jak pracownicy, użytkownicy lub beneficjenci.

Jednakże rola przedsiębiorstw gospodarki społecznej w demokratyzacji naszej gospodarki wykracza poza ich wewnętrzne sposoby zarządzania. De facto posiadają one wymiar demokratyczny dający obywatelom możliwość zaangażowania się w działania zbiorowe i wkładu w debaty społeczne. Przez to przedsiębiorstwa gospodarki społecznej stanowią prawdziwą szkołę demokracji uczestniczącej.

5.2. Ta demokratyczna funkcja przedsiębiorstw gospodarki społecznej rozgrywa się na różnych poziomach: poprzez oferowane przez nie towary i usługi, proponowane alternatywne rozwiązania, odpowiedzi na potrzeby, które nie spotkały się dotychczas z reakcją, miejsca wyrażania opinii i debaty, do których powstania się przyczyniły, prowadzone przez nie działania lobbystyczne i uwrażliwiające. Powinny one przyjąć na siebie model przedsiębiorstw bardziej przyjazny dla kwestii środowiskowych, interakcji społecznych i warunków pracy ich pracowników.

5.3. Gdy mowa jest o wkładzie gospodarki społecznej w spójność, zauważa się tendencję do odnoszenia się przede wszystkim do jej zdolności „naprawczych”, jej działania na rzecz grup w trudnej sytuacji oraz udział w sektorach usług społecznych i medyczo-społecznych. Ta tendencja do przypisywania gospodarce społecznej funkcji naprawczej jest bezdyskusyjna i nierozdzielnie związana z działalnością środowiska stowarzyszeniowego. Jednakże należy również spojrzeć na spójność i demokrację pod kątem polityk i procedur wdrażanych przez przedsiębiorstwa gospodarki społecznej w celu oceny ich skutków społecznych.

6. Spójność społeczna i terytorialna – konsolidacja europejskiej przestrzeni zintegrowanej poprzez gospodarkę społeczną

6.1. Globalizacja, budowa jednolitego rynku europejskiego i wielkie rewolucje przemysłowe doprowadziły do głębokich przemian terytorialnych. Niektóre regiony zostały lub nadal pozostają uszkodzone, zwłaszcza przez zakończenie działalności przemysłowej i bezrobocie.

6.2. Gospodarki nowych państw członkowskich przechodziły przez długie i czasami bolesne procesy transformacji komunistycznych systemów planowania do uregulowanej gospodarki rynkowej. Zmiany instytucjonalne i polityczne miały konsekwencje dla ich społeczeństw i gospodarek, jak również dla przepływów migracyjnych. Zmiany te dotknęły również MŚP, w szczególności sektor spółdzielczy w każdym z tych krajów, który przez dziesięciolecia był traktowany instrumentalnie, nawet w okresie przechodzenia do systemu rynkowego. Rozwój gospodarki społecznej w tych krajach mógłby przyczynić się do osiągnięcia celu, do którego dąży UE, polegającego na skonsolidowaniu zintegrowanej przestrzeni europejskiej, w której nierówności społeczne i gospodarcze między UE-15 a 12 nowymi państwami członkowskimi z Europy Wschodniej i Południowej zostałyby zmniejszone i wyeliminowane.

⁽³⁾ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1296/2013 z dnia 11 grudnia 2013 r. w sprawie programu Unii Europejskiej na rzecz zatrudnienia i innowacji społecznych („EaSI”) i zmieniające decyzję nr 283/2010/UE ustanawiającą Europejski instrument mikrofinansowy na rzecz zatrudnienia i włączenia społecznego Progress (Dz.U. L 347 z 20.12.2013, s. 238).

6.3. W wielu krajach tego regionu gospodarka społeczna z czasem coraz bardziej traciła prestiż. Jednakże sektor ten nie został zlikwidowany. Natomiast towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych, stowarzyszenia i fundacje po niemal całkowitej nieobecności przez półwiecze są na nowo odkrywane i rozwijają się stopniowo, równoległe z rozwojem społeczeństwa obywatelskiego, ruchów społecznych i związków zawodowych w tych krajach. Rozwój tzw. trzeciego filara w nowych państwach członkowskich należy uznać za część ich właściwej integracji z europejskim modelem społecznym.

6.4. Kampanie edukacyjne i informacyjne na temat historii, tradycji oraz narodowych korzeni gospodarki społecznej i ruchów społecznych powinny pozwolić na złagodzenie negatywnych skojarzeń związanych z przymusowymi spółdzielniami w systemach komunistycznych i powiązanie nowych form przedsiębiorstw społecznych z tradycjami gospodarki społecznej.

6.5. Jednocześnie w krajach o silnych tradycjach gospodarki społecznej parlamentarzysty, przedsiębiorcy i obywatele starali się dać nowy impuls do życia swoim obszarom i zaradzić zaburzeniom równowagi gospodarczej i społecznej, których one doświadczyły. W centrum znacznej części kierunków polityki lokalnej znalazły się tradycyjne lub nowe formy gospodarki społecznej, które przyczyniły się do spójności i życia demokratycznego.

7. Przedsiębiorstwa gospodarki społecznej źródłem społecznych i gospodarczych innowacji

7.1. We wcześniejszych opiniach EKES przeanalizował innowacje, które często są określane jako „społeczne” lub „prospołeczne”, które są nie tylko korzystne dla społeczeństwa, lecz także wzmacniają zdolność działania przedsiębiorstw gospodarki społecznej. Podstawą innowacji społecznych jest etyczny, ideologiczny lub oparty na interesie ogólnym punkt widzenia, o czym świadczy rola społeczeństwa obywatelskiego w kształtowaniu systemów opieki społecznej. Przedsiębiorstwa gospodarki społecznej są katalizatorami innowacji społecznych, ponieważ skupiają się na konkretnej grupie użytkowników, niezaspokojonej potrzebie społecznej bądź wypełnieniu luki.

7.2. Pojawiają się obecnie liczne nowe modele biznesowe, które zmieniają relacje między producentami, dystrybutorami i konsumentami (np. w ramach gospodarki opartej na funkcjonalności, gospodarki dzielenia się i odpowiedzialnego finansowania). Przedsiębiorstwa gospodarki społecznej nie są czymś nowym, ale wpasowują się w tę kategorię alternatywnych modeli gospodarczych, gdyż wszystkie z nich dążą do stawienia czoła innym kluczowym wyzwaniom stojącym przed ludźmi i planetą, które mają zasadnicze znaczenie dla zrównoważonego rozwoju – chodzi tu np. o sprawiedliwość społeczną, partycypacyjne sprawowanie rządów bądź ochronę zasobów i kapitału naturalnego. UE może stać się liderem w dziedzinie nowatorskich modeli biznesowych, które nierozdzielnie łączyłyby pojęcie dobrobytu gospodarczego, wysokiej jakości ochrony socjalnej i zrównoważenia środowiskowego i definiowałyby „markę europejską”. Zatem w tej kwestii UE powinna wysoko ustawić sobie poprzeczkę.

7.3. W Belgii spółdzielcze doświadczenie SMART umożliwia zrzeszonym niezależnym pracownikom prowadzenie działalności gospodarczej w bezpiecznych ramach. SMART działa obecnie w dziewięciu krajach europejskich, zrzeszając łącznie 120 tys. pracowników.

7.4. W Hiszpanii grupa spółdzielcza Mondragon od ponad 70 lat reprezentuje znaczą część rozwoju gospodarczego i społecznego w Kraju Basków. Mondragon Corporation zatrudnia obecnie ponad 90 tys. osób.

7.5. We Francji przedsiębiorstwa spółdzielcze interesu zbiorowego (fr. „sociétés coopératives d'intérêt collectif” – SCIC) w znacznym stopniu zapewniają wsparcie i reintegrację grup ludności w trudnym położeniu. Stały się one podmiotami rozwoju terytorialnego i realizują projekty rozwoju lokalnego.

7.6. Coraz więcej fachowców i badaczy w dziedzinie gospodarki cyfrowej działa w formie spółdzielni, przedsiębiorstw określających się jako „wspólne przedsiębiorstwa niematerialne”.

7.7. Podobnie dzieje się w dziedzinie zrównoważonego handlu, produkcji i dystrybucji jakościowych produktów rolnych pochodzących z rolnictwa ekologicznego lub „racjonalnego”. W sektorach związanych ze środowiskiem inicjatywy przedsiębiorstw gospodarki społecznej są coraz częstsze.

7.8. Przedsiębiorstwa gospodarki społecznej nie ograniczają się do przedsiębiorstw małych rozmiarów. Niektóre z tych przedsiębiorstw w dziedzinie bankowości i ubezpieczeń (jak Crédit coopératif we Francji, Grupa P&V w Belgii) są liderami na rynkach krajowych. Spółdzielnie konsumentów lub dystrybutorów zajmują w taki sam sposób istotne miejsce w powszechnym handlu w Europie.

Bruksela, dnia 15 maja 2019 r.

Luca JAHIER
Przewodniczący
Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego